

ลักษณะทั่วไป และองค์ประกอบในการแสดง
ละครเสภาขุนช้างขุนแผน

ความเป็นมาของละครทั่วไป

การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชนนั้นมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ อาทิเช่น สภาพภูมิประเทศ สภาพของขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน เมื่อหมดภาระกิจในการทำงานแล้ว มนุษย์จึงหันหาเครื่องที่ทำให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริง ซึ่งในระยะแรก ๆ นั้น กรรมวิธีการหาความบันเทิงรื่นเริง อาจจะทำได้ง่าย คือ การเล่านิทาน (มุขปาฐะ) นิยามปรัมปราคู่กันฟัง โดยอาศัยประวัติของคนที่เข้ามาเล่าอ้าง เพื่อทำให้เกิดความสนใจ ตลอดจนสถานที่หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้กำหนดขึ้นเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ ผู้ฟัง พร้อมทั้งแต่งเติมเรื่องราวให้สีสันสนุกสนานยิ่งขึ้น อีกทั้งยังปรับปรุงลักษณะและกลวิธีการเล่านิทานให้แปลกออกไป ลักษณะการเล่านิทานที่เรียกว่า มุขปาฐะ*¹ (Oral Literature) จึงค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนไป โดยอาศัยคำคล้องจองและมีสัมผัส อีกทั้งยังนำดนตรีเข้ามาประกอบในภายหลัง นอกจากการใช้เสียงและดนตรีแล้ว สิ่งที่มาคือ กิริยาท่าทางของนักแสดงในระยะแรก ๆ อาจจะเป็นการยกมือธรรมดาคือ ต่อมาภายหลังจึงสร้างสรรค์แบบฉบับของท่าร่า ทำให้มีความสวยงาม เมื่อมีเรื่องเล่า มีกลอนร้อง มีคนร้องดนตรี มีท่าร่ายรำเข้ามาประกอบกันแล้ว จึงกลายมาเป็นละคร ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการแสดงมากขึ้น มีความประณีตและสวยงาม อีกทั้งมีการดำเนินเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อเร้าใจผู้ชม เมื่อมีการแสดงบ่อย ๆ ขึ้น ประกอบกันก็มีผู้นิยม เรื่องราวหรือกลอนต่าง ๆ ที่เล่ากันปากเปล่า หรือมุขปาฐะนั้น จึงมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นหนังสือ และเป็นวรรณคดี จึงก่อให้เกิดวิวัฒนาการของการละครไทย

*1 "มุขปาฐะ" คือการถ่ายทอดปากเปล่า ด้วยพื้นฐานของคนไทยที่เป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน จึงทำให้เกิดการเลือกสรรคำ (Sequence of words) แล้วมีการจับวางจังหวะคำ จังหวะของเสียง นามาร้อยเรียงกันเป็นรูปแบบร้อยกรองง่าย ๆ ที่เรียกว่า ร้อยกรองมุขปาฐะ (Oral poetry) ขึ้น ซึ่งเป็นพื้นฐานของร้อยกรองที่มีกฎเกณฑ์ภาษาเขียน

สำหรับความเป็นมาของละครไทย มีหลักฐานเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การแสดงละครของไทย เกิดขึ้นครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ทั้งนี้จากบันทึกจดหมายเหตุของเมอสีเออร์ เดอ ลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้เล่าถึงประสมการในราชอาณาจักรสยาม เมื่อครั้งท่านผู้นี้เข้ามาเจริญพระราชมิตรไมตรีในแผ่นดิน สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความตอนหนึ่งกล่าวถึง การแสดงละครของสยามไว้ดังนี้ คือ

การละเล่นที่ชาวสยามเรียกว่าละครนั้น เป็นกลอนแวมกับคำเจรจา เรื่องหนึ่ง เล่นตั้งแต่เช้า 2 โมง จนถึงทุ่ม 1 ตลอด 3 วัน 3 คืน จึงจะจบ เป็นทานองพงสาวดารอย่างขลัง มีตัวละครร้องเป็นหลายคน บรรดาที่ออกมาอยู่กลางแจ้ง เมื่อถึงบทใครคนนั้นก็ร้อง คือ ละครตัวหนึ่งร้องเล่าเรื่องพงสาวดาร และตัวละครนอกนั้นเป็นใคร เป็นตัวบทไหนถึงบทตัวนั้นพูด จึงร้อง แต่ตัวละครที่ร้องนั้น ล้วนเป็นชาย ไม่มีหญิงเลย

ไม่เป็นที่แน่ชัดว่า ละครที่ลาลูแบร์ กล่าวถึงนั้น คือละครอะไร คงเป็นข้อสันนิษฐานว่า คงจะเป็นละครนอก ด้วยเหตุที่ว่าตัวละครที่แสดงล้วนเป็นชายทั้งสิ้น เมื่อกล่าวถึง "ละครไทย" ย่อมเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า หมายถึง การแสดงละครรา อันได้แก่ ละครชาตรี ละครนอก ละครใน ละครตึกคัมภรพ์ ละครพันทาง โขน ละครร้อง ละครสังคีต ละครพูด ละครเสภา นับว่าศิลปะละครไทยนี้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์

ความเป็นมาของเสภาในประเทศไทย

ความเป็นมาของเสภาในประเทศไทยนั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเล่าอธิบายไว้ในตำนานเสภาขุนช้างขุนแผน ความว่า มูลเหตุของการขับเสภา เนื่องมาจากประเพณีการรับจ้างเล่านิทานให้คนฟัง อันเป็นประเพณีมาแต่คึกคัมภรพ์ จัดเป็นมหรสพ ซึ่งมักมีในงาน โคนจุก ฯลฯ

ความเป็นมาของเสภาในประเทศไทยนั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเล่าอธิบายไว้ในตำนานเสภาขุนช้างขุนแผน ของกรมศิลปากร ความว่า มูลเหตุของการขับเสภา เนื่องมาจากประเพณีการรับจ้างเล่านิทานให้คนฟัง อันเป็นประเพณีมาแต่โบราณ จัดเป็นมหรสพ

ซึ่งมักมีนางนรกนรก ในตอนค่ำเมื่อพระสวดมนต์แล้ว ก็หาคนไปเล่านิทานให้แขกฟัง เป็นประเพณีเก่าแก่ และยังมีมาจนถึงในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ จับเสภาก็คือ เล่านิทานนั่นเอง และประเพณีนี้เสภาที่มีนางนรกอย่างเดียวกับที่เล่านิทานนั้น จึงเห็นว่าเนื่องมาจากการเล่านิทาน ผิดกับเล่านิทานโดยนรกมาผูกเป็นกลอน สาเนียงที่เล่าใช้จับเป็นสำเนา และจับกันเฉพาะเรื่องขุนช้างขุนแผนเรื่องเดียว

นอกจากนี้แล้วสมเด็จพระยาคำราชราชบุภาพ (อ้างในสักดา ปั้นแห่งเพ็ชร 2517 : 12) กล่าวว่า บทขับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งชาวไทยนิยมจดจำเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานีจนถึงปัจจุบัน เป็นเรื่องราวของชีวิตบุคคลจริง โดยมีข้อสันนิษฐานจากหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า มีเนื้อความ ซึ่งเป็นข้อสังเกตประกอบการพิจารณา คือ ตอนที่กล่าวถึงพระนามพระมหากษัตริย์ไทย พระมเหสี และพระราชโอรส ซึ่งได้แก่สมเด็จพระพันวษา พระมเหสีสุริยวงศาเทวี และพระบรมกุมารตามลำดับ นอกจากนี้ยังปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมืองและการสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับเมืองเชียงใหม่ เหตุการณ์ดังกล่าวมีเนื้อความเกี่ยวโยงไปถึงนายทหารไทยชื่อขุนแผนเมื่อสมเด็จพระพันวษามีรับสั่งให้หาทหารผู้มีฝีมือ

ลักษณะทั่วไปของเสภา

เสภาในประเทศไทย มีหลายรูปแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะและกรรมวิธีการสร้างควมบันเทิงให้กับกลุ่มผู้ชม ผู้ฟังการแสดง โดยเรื่องที่นิยมนำมาขับเสภา คือ เรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งจำแนกตามลักษณะได้ดังนี้คือ

1. เสภาทรงเครื่อง

คือการขับเสภาแล้วมีร้องส่งให้ปี่พาทย์รับ โดยเริ่มเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

2. เสภารำ

เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 กระบวนการเล่น มีคนขับเสภา และเครื่องปี่พาทย์ บางครั้งใช้ฆ้องหรือแทน มีตัวละครออกแสดงบทบาทตามคำขับเสภา และมีเจรจาตามเนื้อร้อง ซึ่งในยุคปัจจุบันนี้ ละครเสปามักจะมีการสอดแทรกเนื้อหา หรือเรื่องราวทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ เข้าไปประกอบการแสดง โดยมีตัวตลกเป็นผู้แสดงสอดแทรกเนื้อหาเข้าไว้ในการแสดงนั้น ๆ

(ฐิติมา วิทยาวงศ์รุจิ สัมภาษณ์ : 3 สิงหาคม 2537)

สาเหตุที่เกิดเสภาฯ ขึ้น เนื่องจากนักขับเสภาเห็นว่า การขับเสภาแล้วร้องส่งเพลงเท่านั้น มีรสชาติ แต่การฟังเพียงอย่างเดียว ใครจะให้ผู้ชมได้มีรสชาติในการดูขึ้นอีกทางหนึ่ง จึงคิดเพิ่มเติมตัวละครมาแสดงบทบาทตามท้องเรื่องที่ขับ และรับตามจังหวะบีบพาทย์ วิธีขับเสภา ประกอบด้วยการร้องส่งที่มีบีบพาทย์บรรเลง และมีตัวละครว่าตามบท และเพลง เรียกว่า "เสภาฯ" แต่เสภาดังกล่าวผู้ขับร้องขับไปตามบทหรือกรองอย่างเคร่งครัด ผู้รับรับตามแบบแผน

เสภาตลก

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีนักเสภาฯ ที่แต่งกลอนได้ คิดแต่งกลอนสำหรับขับประกอบขึ้นอีกแบบหนึ่งโดยเดินเรื่องตามเค้าเดิม แต่ให้มีบทตลกขบขันแทรกอยู่ตลอด จึงได้เรียกเสภาแบบนี้ว่า "เสภาตลก" ผู้ริเริ่มคนแรก กล่าวกันว่า ชื่อขุนรามเศษะ (ห่วย) บางท่านว่า ขุนราม (โพบ) กำนันตำบลบ้านเสวย จังหวัดอ่างทอง ซึ่งเล่าสืบกันว่าขับเสภาตลก

เสภาตลกแบบนี้ ท่านผู้แต่งได้เลือกเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนเข้าห้องนางแก้วกิริยา ซึ่งความสนุกสนานอยู่ที่การรำช้อยคำในบทขับและการเจรจาเกิดปฏิกิริยาตลกขบขันไปทางหยาบโรนบ้าง เสภาขุนช้างขุนแผนได้รับความนิยมแพร่หลายมากขึ้นตามลำดับ

ละครเสภา

สมัยต่อมา รูปแบบการขับเสภาได้ปรับเปลี่ยนไปจากการเล่านิทานเพียงอย่างเดียว โดยกำหนดให้มีตัวละครแสดงตามบทต่าง ๆ ของเรื่องขุนช้างขุนแผน ทำให้เนื้อเรื่องสนุกสนานเร้าใจผู้ชมได้มากยิ่งขึ้น จนกล่าวได้ว่า

ละครเสภาขุนช้างขุนแผน เป็นสื่อพื้นบ้านที่เคยได้รับความนิยมอย่างสูงในอดีต (ปัญญา นิตยสุวรรณ) โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบภาคกลาง สื่อพื้นบ้านชนิดนี้เป็นการละเล่นพื้นบ้านที่มีการประสมร่วมศิลปะสามลักษณะ คือ การขับเสภา การร่ายรำ และการสนทนา สำหรับทางด้านเนื้อเรื่องนั้น มีลักษณะเร้าใจและใกล้ชิดกับสภาพความเป็นจริงของบุคคลชั้นกลาง ในสังคมไทยมากกว่าละครเรื่องอื่น ๆ ที่มีแก่นในเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ จึงก่อให้เกิดความนิยมและดัดแปลงการแสดงอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่ครั้งอดีตจวบจนปัจจุบัน

ละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่นำมาแสดงนั้นไม่ตรงกับเนื้อเรื่อง ในคำให้การชาวกรุงเก่า

นัก สมเด็จพระยาตราพระราชานุภาพ ทรงอธิบายว่าเป็นเรื่องธรรมดา ทั้งนี้เป็นเรื่องราวที่
เกิดขึ้นหลายร้อยปีมาแล้ว และมีได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร หากแต่ได้จดจำและถ่ายทอด
สืบต่อกันมาด้วยปาก เป็นไปในลักษณะของมุขปาฐะ และเหตุอีกประการหนึ่ง เมื่อคนนิยมเข้ามาเล่า
เป็นนิทาน ขับเสภา และนำมาแสดงเป็นละครแล้ว คงเพิ่มเติมเรื่องราวให้มีความพิสดาร
สนุกสนาน มีรสชาดจับใจผู้ชม จึงเป็นเหตุให้เนื้อความคลาดเคลื่อนจากเรื่องเดิม

สี่พันบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงเทียบเท่าสื่อมวลชน ด้วยเหตุที่สี่พันบ้านชนิดนี้
ได้รับความนิยมจากกลุ่มผู้ชม เพราะมีเนื้อเรื่องที่เร้าใจสนุกสนาน เข้าได้กับวัฒนธรรมและวิถีชีวิต
คนไทย โดยมีวิวัฒนาการมาจากการเล่านิทาน และพัฒนามาสู่ละครเสภาในที่สุด ด้วยเหตุนี้ละคร
เสภาขุนช้างขุนแผน จึงมีคุณค่าแก่การศึกษาและอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป ดังคำกล่าวของ ปัญญา
นิตยสุวรรณ ว่า "ละครเสภาขุนช้างขุนแผนเปรียบได้กับชีวิตจิตใจของคนไทย คือการจำลองภาพ
ชีวิตของคนไทยเข้ามาประกอบการแสดง" (สัมภาษณ์ : 11 พฤศจิกายน 2537) ทั้งชมธรรม-
นิยมประเพณี วัฒนธรรม และแนวทางการดำเนินชีวิต อันทรงคุณค่าในการถ่ายทอดไปสู่บุคคล
รุ่นลูกหลานต่อไปในอนาคต แนวทางการศึกษาละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงมีลำดับขั้นดังต่อไปนี้คือ

ธรรมเนียมการแสดง

การแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น แต่เดิมที่นิยมการขับเสภาไหว้ครู เพื่อก่อให้เกิด
เกิดสิริมงคล ในการแสดงประกอบกัน เพื่อใช้เป็นแบบแผนในการแสดง โดยบทขับเสภาเป็นคำ
ประพันธ์ร้อยกรองประเภทกลอน ซึ่งมีแบบแผนข้อบังคับที่แน่นอนเดียวกับกลอนสุภาพ แต่จำนวนคำใน
แต่ละวรรคไม่เท่ากัน ดังความว่า

ที่นี้จะไหว้ตาครูสน	เป็นนายประตูลูกทุกแหล่งหล้า
ไหว้ครูมีช่างประทัดดัดลงมา	ครูเพ็งเก่งกว่า ช่างสุพรรณ
จะไหว้ตาครูเหล่าชอบเฮฮา	พันรักษาราตรีศิขยัน
ตาทองอยู่ครูละครกลอนสำคัญ	ตาหลวงสุวรรณรองศรีที่บรรลัย
เมื่อครั้งพระจอมรินรินทร์แผ่นดินลับ	เสภาขับยังหามีปีพาทย์งาม
มาเมื่อพระองค์ทรงชัย	ก็เกิดคนดีในอยุธยา
ทั้งปรบปากครั้งท่อนกลอนไม่ขัด	ข้าพเจ้าไม่สันทัดฟังหัดว่า

ว่าปามีชาวปัญญา
 ตลกขบขัน เล่นเห็นไม่ขาด
 ำให้เรียนรู้ เป็นครูไว้ทุกคน
 ที่นี้จะไหว้ครูปีพาทย์
 ทั้งครูแก้วครูพักเป็นหลักชัย
 มือก็ตอดหนอดหนักขยักขยอน
 ครูมีแขกคนนี้เขาศีครัน
 รับตาเกดปรอทยอดเสภา
 อีกครูแฉ่งแฉ่งอักษรขจรลือ
 ครั้งจะรำไปนักรักก็ชักช้า
 ข้าพเจ้าพลั้งพลาดบาทบาทกลอน

ครูชื่อว่ามาพระยานนท์
 ช้องระนาดส่งได้ไม่ขัดสน
 ลือกระเดื่องเลื่องจนบรรลัยไป
 ช้องระนาดภาติปีฉาน
 ครูทองอินนั้นแลคราไม่เทียมทัน
 ตาขุนมอญมิใช่ชั่วตัวขยัน
 เป่าทยอยลอยลั่นมรร เลงลือ
 ทั้งครูน้อยเจรจาคนนับถือ
 ครูอ่อนว่าพิมระมือชื่อขจร
 ที่นี้จะว่าเสภาตามครูสอน
 ขออภัยเกิดอย่าค่อนนินทาเลย

แต่ด้วยเหตุปัจจุบันนี้ การเล่นละครเสภาไม่คร่ำให้ความสัมพันธ์กับการไว้ครุฑนัก ดัง
 คำกล่าวของอาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณ (สัมภาษณ์ : 11 พฤศจิกายน 2537) ความว่า

"การเล่นเสภาโดยไม่ไหว้ครู ในปัจจุบันนี้ไม่มีคตินิยมนิยมอะไร แต่ถ้าเล่นก็ต้องเล่น
 ถูกต้องตามแบบแผน เท่านั้นเองเกี่ยวกับหนังใหญ่หรือโขน สมัยโบราณถ้าจะเล่นเป็นเรื่องเป็นราวก็
 ต้องมีจับลิ้งหัวคำ ลิ้งขาว ลิ้งดำ เรียกว่า เบ็กรงหนังใหญ่ เบ็กรงโขน แต่ปัจจุบันนี้ไม่คำนึงถึง
 และไม่ได้เล่นอีกแล้ว นอกจากนาน ๆ ครั้งจะถือเป็นประเพณี จะเล่นแบบฉบับจึงมีการไหว้ครู ซึ่ง
 ถ้าไม่มีการไหว้ครู ก็ไม่ถือว่าผิดอะไร"

ด้วยเหตุดังกล่าว การไหว้ครู ละครเสภาขุนช้างขุนแผน ในปัจจุบันนี้จึงไม่มีความ
 จำเป็นเท่าไรนักต่อการแสดง เพียงแต่ต้องแสดงไว้ถูกต้องตามแบบแผนเท่านั้น

องค์ประกอบการแสดง

ด้วยเหตุที่ว่า ละครเสภาขุนช้างขุนแผน เป็นการแสดงซึ่งมีองค์ประกอบโดยรวมหลาย
 ชนิด เข้ามาผสมผสานกัน จนก่อให้เกิดรูปแบบของการแสดง โดยแยกออกเป็นดังนี้ คือ

1. โอกาสในการแสดง

ละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น นิยมแสดงทั้งในงานมงคลและงานอวมงคล อาทิเช่น งานบวช งานทำบุญ หรืองานศพ แล้วแต่จะตัดตอนว่าตอนใดของละครเป็นตอนที่สนุกสนาน จึงนำมาแสดง ซึ่งละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น "เป็นละครที่เป็นชีวิตจิตใจของคนไทยจริง ๆ" ส่วนใหญ่ที่นิยมแสดง คือ ตอนพระไวยแตกทัพ พลายเพชรหลายบัวออกศึก นอกนั้นมีตอนต่าง ๆ อีกมากมาย สุดแท้แต่ระยะเวลาที่ใช้ในการแสดง (ปัญญา นิตยสุวรรณ สัมภาษณ์ : 11 พฤศจิกายน 2537)

2. เครื่องดนตรี

ละครเสภาขุนช้างขุนแผน เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่เดิมที่ตั้งแต่นสมัยอยุธยานิยมเล่าเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นร้อยแก้ว ต่อมาถูกเป็นคักกลอนและขับเสภา การขับเสภาในสมัยก่อนมีเพียง "กรับ"* เป็นเครื่องประกอบ แล้วขับเสภาไปเรื่อย ๆ ต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปรบคาคหิม่วงมีพาทย์บรรเลงในการขับเสภาด้วย เป็นวิวัฒนาการขั้นหนึ่งก่อนมาเป็นละครเสภา นอกจากนั้นแล้วการบรรเลงมีพาทย์ที่มีการร้องรับ ร้องส่งด้วยทำนองเพลง 2 ชั้น คล้าย ๆ กับละคร

ครั้นต่อมา มีการปล่อยตัวละครออกมาเล่นบางตอน และดำเนินเรื่องขับเสภาประกอบ โดยนำแบบอย่างละครออกมาชี้ จนกล่าวได้ว่า ละครเสภานั้นก็คือ ละครนอกนั่นเอง เพียงแต่มีทขับเสภาแทรกเข้าไป สำหรับเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบจึงใช้วงมีพาทย์ เครื่องห้าเครื่องคู่หรือเครื่องใหญ่ สุดแท้แต่ฐานะของงาน หรือความสามารถในการจัดดนตรี แต่ต้องมีกรับเสภาประกอบด้วย (ปัญญา นิตยสุวรรณ สัมภาษณ์ : 11 พฤศจิกายน 2537) นักขับเสภาเข้าร่วมประกอบ

*กรับเสภา ส่วนมากทำด้วยไม้ชิงชัน วัสดุเหลี่ยม ยาวพอเหมาะ แต่ลบเหลี่ยมมาหมีลักษณะกลิ้งเกลตา เพื่อป้องกันบาดมือ ขนาดกรับจะหน้าด้านละประมาณ 5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 20 เซนติเมตร มีจำนวน 4 อัน เท่า ๆ กัน แบ่งเป็น 2 คู่ ต่อผู้ขับเสภา 1 คน โดยผู้ขับนำกรับนี้ถือเรียงไว้บนฝ่ามือของตนข้างละคู่ เมื่อกล่าวคำขับไปพลาง มือทั้งสองข้างของแต่ละมือก็ขยับกรับแต่ละคู่ วนมือแต่ละข้างให้กรอกลอกกระทบกันไปพลางให้เข้าจังหวะกับเสียงขับ

3. บทแสดง

บทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่เข้าแสดงในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มาจากเสภาโดยตรง ซึ่งการทาบบทละครเสภา นั้น อาจคัดแปลงคำขึ้นต้นจาก "ครานั้น" ว่าเป็น "เมื่อนั้น หรือ บัดนั้น" แทน เพื่อให้เป็นลักษณะกลอนบทละครที่สมบูรณ์แบบ

ส่วนบทเจรจาที่เข้าในการแสดงนั้น ผู้เขียนบทได้เขียนบทให้ตัวแสดงไว้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว เนื่องจากว่า ผู้เขียนบทรู้ว่า ตัวละครจะพูดอะไร ยาวสั้นแค่ไหน แต่ในบางครั้ง ผู้เขียนบทมาได้เขียนบทให้ตัวละครพูด ตัวละครต้องใช้ความสามารถในการโยงเรื่องเอง สำหรับบทเจรจาตลกหรือการล้อเลียน สภาพเศรษฐกิจสังคมการเมืองนั้น ผู้เขียนบท จะเขียนว่า "เจรจาตลกตลก" เท่านั้น ผู้แสดงจึงต้องใช้ความสามารถและความชำนาญ โดยเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

ปัญญา ปิทยสุวรรณ (สัมภาษณ์ : 11 พฤศจิกายน 2537) คนไทยเป็นคนชอบตลกขบขัน สำหรับละครนอกกับละครในแล้ว คนจึงนิยมละครนอกมากกว่า ด้วยเหตุที่เป็นละครชาวบ้าน มีบทเจรจาและพูดสองแง่สองง่าม ละครเสภาที่เหมือนกับละครนอก คือเล่นแบบชาวบ้าน การแทรกบทตลกขบขัน จึงแทรกได้อยู่ตลอดเวลา จนทำให้ผู้ชมเกิดความครื้นเครง และได้รับข้อมูลข่าวสารเพิ่มเติมจากการดูละครเสภาไปด้วย

4. การแต่งกาย

ละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น นิยมการแต่งกายแบบละครพื้นทาง เช่น พระพันวษา แต่งแบบพระเจ้าแผ่นดินโบราณ นุ่งสับเพลา ผ้ายกาสีเสื้อ สายสังวาลย์เจวียงบำ ทาผมทรงโบราณ หรือทรงหลักแจว ซึ่งละครเสภาโดยปกตินั้นจะไม่แต่งยีนเครื่อง การแต่งยีนเครื่องคือ ละครนอกและละครใน ด้วยเหตุนี้ละครเสภาขุนช้างขุนแผนเป็นละครชาวบ้าน จึงนิยมแต่งให้เหมือนกับสภาพชีวิตจริงของชาวบ้านมากที่สุด เครื่องแต่งกายของละครเสภาจึงมีความเป็นไปไ้มากกว่าละครใน และละครนอกโดยการจำลองมาจากชีวิตจริง ตามประวัติศาสตร์ (ฐิติมา วิทยาวงศ์รุจิ สัมภาษณ์ : 3 สิงหาคม 2537)

5. ตัวแสดง

ตัวแสดงที่จะแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น ต้องได้รับการฝึกฝนมาอย่างดี อาทิเช่น รำเพลงได้ ตีปี่ได้ พูดภาษา สนทนา ตามแบบฉบับละครได้ จึงจะสามารถแสดงได้ ซึ่ง

ในปัจจุบันนี้ กรมศิลปากรได้ฝึกนักแสดงออกมาอยู่ตลอดเวลา พลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปบ้าง ตามความนิยม และสภาพของสังคมปัจจุบันที่จะเอื้ออำนวยให้ บัญญา นิตยสุวรรณ (สัมภาษณ์ : (11 พฤศจิกายน 2537)

กล่าวได้ว่า ละครมีความสำคัญต่อมนุษย์ เพราะเป็นเครื่องมือประเทืองอารมณ์ หลังจากเสร็จภาระกิจการทำงานต่าง ๆ แล้ว ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะและชุมชน โดยอาศัยการถ่ายทอดเนื้อหาจากบุคคลรุ่นหนึ่งไปสู่บุคคลรุ่นต่อ ๆ ไป ลักษณะการถ่ายทอดเนื้อหาดังกล่าวนั้น เปรียบได้กับการถ่ายทอดวัฒนธรรมอันดีงามในสื่อละครที่สั่งสมมาแต่ครั้งอดีตกาลสู่ปัจจุบัน และต่อไปในอนาคต โดยมีที่สุดท้ายไป เช่นเดียวกับละครเสภาขุนช้างขุนแผน เป็นสื่อพื้นบ้าน ซึ่งมีฐานะเทียบเท่าสื่อมวลชน ซึ่งมีองค์ประกอบโดยรวมอย่างครบครัน ทั้งทစ်เสภา การร่ายรำ และบทสนทนา ด้วยเหตุนี้ สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน จึงก่อให้เกิดความบันเทิงใจได้ดีกว่าสื่อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ มีวิวัฒนาการและการปรับเปลี่ยนมาจากการเล่านิทานให้คนฟังการขับเสภา และเป็นสื่อพื้นบ้านละครในที่สุด ด้วยวิวัฒนาการดังกล่าว ท้าให้สื่อพื้นบ้านละครเสภา ไม่ตายไปจากสังคมไทยเหมือนสื่อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ ที่สูญหายไปแล้ว การหันมาศึกษาละครเสภาขุนช้างขุนแผน จึงเปรียบเสมือนกับการช่วยรักษาสื่อพื้นบ้านชนิดดังกล่าวให้อยู่ต่อไปได้อีกยาวนาน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย